
KALJOJONISED JA JOONED

Kaljo Põllu mälestuseks

Toomas Raudam

Ma pole oma pikale venivas, aga kontaktide ja puudeteküllases elus kohanud ühtki Kaljot. Põlde on olnud palju, nii mehi kui naisi, sugulasi, sõpru ja armsamaid, kuid Kaljot ei ainsamat. No mitte kuidagi ei paindu keel ütlema kaljosid, ikka kaljusid või siis juba kalosse või kolosse. Kui Kaljo peale iseenda, Kaljo, keegi oli, siis just nimelt, vältimatult, möödapääsmatult, just too viimane ja sellega kõlavad kokku ka tema kiindumus kaljujoonistesse, sügav huvi selle vastu, kuidas kõik oli ja millele ka modern allub, suuremad seadused, mille kõrval kahvatavad nii op kui pop, kus ta ise algataja oli olnud, et vaid mõtlemine vabaks saaks, et vajadusel ka iseennast, voole ja voolukesi, suundumisi ja suunde eitada. Põllu kaljujoonised on kaljojoonised. Need on need, kus maailm mõne joonega sünnib, mõne ümarusega end kehtima paneb.

Enne kui ma Põllule — ja Põlluks ta jäigi, ei tea, et keegi teda eesnime järgi oleks kutsunud — kättpidi tere sain anda, andsin, pidin andma kätt kunstikabineti uksele. Enne seda oli olnud rauast link, vist isegi kuldne, aga võin eksida või endale ette kujutada, aga kujutus on alati tegelikkusest sammu või paari võrra ju ees (ei, küsimärki siin pole!). Kuld või mitte, aga külm igal juhul. Võrreldes kabinetti viiva puulingiga. Wernerist sai paari hüppega raudlingist kinni haarata ja see alla vajutada ning seejärel, käsi ees õieli, mõne sammu järel alla suruda too teine, tegelikult esimene; tunda veel enne puudet toda lingist õhkuvat iseäralikku soojust, mille olid sinna jätnud need, kes olid seda enne puutunud — Põllu õpilased. Link kriuksus veidi. Ligadi-logadi igal juhul. Jäigad lingid, prrr, kuis järelestan teid! Lingi tähendus on moemodernis

teadagi laienenud, tiibu sirutanud. Sümboolne seegi, sest samuti kui tiine netijumala valitsemisalal, sündisid ka kunstikabinetis tuhanded suhted, sõlmusid sõprused, naised lubasid end võtta ja mehed olid rõõmsad. Kunstikabinet *alias* kosjakontor.

Praegu on kunstikabinetist järel vaid trellitatud aken. Minu mäletamist mööda kasvasid akna ümber viinapuuväädid. Seina katab hiigelsuur, pilku köitev maaling, kus jalutavad ringi kõvakaabudega härrasmehed ja — naised. Ülikooli eest sõidab läbi troska. Tõepoolest, tundub, nagu oleksid nad kõik kuidagimoodi akna poole kas teel, või on vaatenurk selline, et sunnib pildi soovmõttelikult kallakile. Võis siis on nad asja aknast sisse piilunud või isegi sisse roninud ja targemaks saanud. Too kolmene kamp maalingu vasemas servas on ilmselt vaimselt enim valgustatud. Nad on Põlluga rääkinud, Põllu on neile näidanud oma kärke (nii armastas ta oma “objekte” kutsuda: värvilisi puuklotse, ümaraid puukuule, prügikastist leitud plekitükke, helkivaid, eredaid), härrad on sisenenud aknast, mida nad eksimatult ukseks pidasid ja mis nende jaoks valla oli, ehkki nad lõhnasid sama pentsikult kui balti parunid või saanud-sakslased, tagasi tulles on härrad olnud kohmetud ja nüüd on nad omakeskis arutamas, mida teha. Too kaabuga härra tõlgib Põllu sõnu kahel pool kõrval seisvatele vähematele vendadele, sagedega seltsimeestele, tekkiva proletariaadi esindajatele. Põllu on neile öelnud, et Nõukogude võim on talle vastik ja et oma teosed, tema käkid pole muud kui orad võimu p...es — sagedega tüübid kikitavad kõrvu, härrasmees aga on tsuti nõutu. Ka tõld on avause poole teel. Sõnaga, kogu vana ülikool voolab kõige täiega kunstikabeti aknast sisse. Tõld vahest sisse ei mahu, aga kutsar tunneb asja ja teab Põllut, teeb õigel ajal ja kohas ptruu, koeranähvits, pildil nähtamatu, kuid varmas oma häält vankri taga joostes teritama, üritab sisenejate jalge vahelt sisse lipsata, kuid Põllu saab tal natist kinni ja viskab niutsuva villapuntra kaugele põõsastesse.

Ma ei teadnud midagi ei von Bocki majast ega sellest, et maaling, mida ma ekslikult originaaliks pidasin, on tegelikult restaureerimine ning et too pilt, too suurejooneline *bravissimo*, on Louis Höflingeri 1860. aastatel valminud litograafia koopias, mis 2007. aastal hoone otsaseinale maaliti. Viinapuuväädid varjuta-

vad mu mälu. Mulle meeldib mõelda, et näen aknalt aimumas oma kallist kadunud ja kadumas Kerstit. Ja Põllut, tuttavlikult viipamas. Kardan, et tegelikult polnud kumbagi. Mälu, mu mälu!

Lasnamäel elades oli mul kaks ust, puust ja rauast. Saan enne avamist vaadata, kes ukse taga seisab. Sageli näen plekkklapiga silmast ema. Mõnikord pole seal kedagi. Keegi on uksega eksinud ja kohe jalga lasknud. Vahel teevad poisikesed pulli. Ja alt saab ka valele nupule vajutada. Üldiselt teen ma ukse alati lahti, hüüan, kes seal on, ehkki tean, et kedagi ei ole. Lasnamäel on hea elada, kedagi peljata pole vaja, inimesed on lahked ja abivalmis. Inimesed on venelased. Seekord kamraadlikku tühjust pole. Ja tikke laenama tulnud naabri asemel seisab ukse taga Põllu. Ta on ilmselt endast väljas. Kutsun ta sisse. Kerstile ta nagu tavaliselt Kristiina ei ütle. Põllust, tema kehast, tema häälest jääb tunne, nagu tahaks ta emmata kõiki neid, keda ta oli õpetanud, aga kes ka teda olid aidanud ning keda ta võis pidada oma pere liikmeteks, ja Kersti kunstikabineti laborandina seda kahtlemata oli. See ilmneb igal kohtumisel, ka juhuslikul.

Seljast ta ei võta. Pakun talle istet, aga tema: “Parem seisan.”

Sain teada, et mu ema on Hiiumaal haiglasse viidud. Ole hea, helista oma onule, tahaks teada, kuidas tal seal on. Kuigi peaks, ei pane ma siia jutumärke, sest nende küünte vahel peidab ennast ebatõde, teesklus ja iroonia. Hetkel mitte. See on Kaljo kõne. See on tema hääl.¹

Kersti pakub omatehtud pirukaid.

“Ei, ma ei võta. Kui ema süüa ei saa, ei söö ka mina.”

Minu onu Ernst on neurokirurg, tuntud ja tähtis mees. Mina hüüan teda Waltari *Sinuhe* järgi Kuninglikuks Kolbapuurijaks. Onu ei ravi aga ainult päid. Ta on mu palvel nõuannetega aidanud kõiki mu sõpru. Helistan onule, annan toru Põllule. Aga võib vabalt ka olla, et Põllu ei taha ise rääkida. Nii või teisiti, mõne aja pärast helistab onu tagasi. Ta on Hiiumaa haiglaga ühendust

¹Toomas Raudam, “Kaljo hääl”. — *Sirp*, 28. XI 2014, www.sirp.ee/s1-artiklid/c6-kunst/kaljo-haal.

võtnud, ta teab, kuidas emaga on. Selle teadmise ja kindlustunde, et ema eest hoolt kantakse, pistab ta Põllu põue.

Põllu lahkub. Näen teda minemas. Mu meelest on tal seljas seesama õhuke mantel, mis siis, kui teda uues ajas Wiiralti ees liialdatud lumelõrtsis kohtan. Kõike, mis Põlluga seoses, ei soovi ma mingil juhul vähendada, kontuurjoonteni kahandada, pigem ikka liialdada. Parem paks maal kui õhuke sügavtrükk.

“Vaata, et sa ennast ära ei külmeta!”

Need on viimased sõnad, mida ma Põllule ütlen. Seisame Wiiralti kohviku ees. Kaljo (las ma ütlen seda korra, ehkki kosta on Kalju) kirub oma viimase näituse kuraatorit või kuraatoreid üldse, vahet pole. On niiske sügisilm, Põllul on seljas õhuke mantel, keskelt vööga kinni tõmmatud. Sellist harjumust mul endal ei ole, kõik mu vööd on olnud ripakil nagu lõõtsutava peni keel; mu mälu märkab erisusi, erinevusi. Ma ise olen soojalt riides, elegantne hall sügispalitu, vööga, millest on järel kinnitusaasad mantli küljes, nii on lihtsam elada, olla ja kõndides oma armsa õpetajaga juttu puhuda. Ma pole Põllut kunagi näinud pidulikus riides, paraadülikonnad tema selga ei sobinud, ei istunud, kohe oli tajuda tõret, välist vastuseisu või isegi vastuhakku. Kujutan endale ette, kuidas trimmitud riidehilbud, viigipüksid ja teravnurksete revääride ning kenitleva rinnataskuga pintsak tema seljast põgenevad, jättes ta mõnelt ülikoolilt saadud audoktori tiitli või medali või mõõgaga (neid tal ikka oli, võitluseks neid vaja ei läinud) keset tänavat aluspesu väele.

Viipame, lahkume. See oli meie viimane kohtumine.

Võrdlen aastaarve ja ahastan. Selleks ajaks, kui mina seda kirjutan, on Põllu neliteist aastat surnud olnud! Ja mina olen tervelt kolm aastat vanem kui tema lahkudes!?

Millal langeb, kukub jalalt või kängub voodivõrede taga viimane Visar? Hangub trotslik vastuhakk?

Sellega seoses viimane mälestuskild.

Üksvahe toimus Tartus Visarite kokkutulek. Põllu oli siis juba Tallinna kolinud. Nagu me kõik. Üritus toimus linnaraamatukogu majas. Saal oli rahvast täis.

“Ma pean teile valmistama pettumuse. . .”

Nende sõnadega alustas Põllu oma sõnavõttu. Siinkohal on mu mälu jälle tänuväärt teene osutanud, sest ma ei mäleta, mis järgnes. Võib ka olla, et ma ei tahtnud seda kuulda. Küll aga hakkas kõrvus Põllu häälega kumisema intervjuu, mille olin temaga oma ajakirjanikuajal teinud. Küsimusele “Millised olid Sinu esimesed lugemiselamused” vastas Põllu:

“Taluperenaises” jooksis kunstnike tutvustav sari “Tänane kaanepilt”. Samas ajakirjas kirjutas keegi Tammsaare “Tõe ja õiguse” kohta artikli, kus oli öeldud, et “Tõde ja õigust” läbib punase joonena mingi idee. Mina mõtlesin, et kuidas see joon saab seal olla. Võtsin raamatu ja hakkasin seal punast joont otsima.²

Sõnast, aadetest kinnipidamine on Põllule iseloomulik. Too punane joon, mida ta *Tõest ja õigusest* üles ei leidnud, oli temas endas olemas. Too punane joon kägistas nüüd teda ennast. Ta polnud rahul uute klassikallaste aegadega, kõntsa pinnaletõusmisega, tühisuse võidukäiguga.

Ta oli Visar.

TOOMAS RAUDAM (1947) õppis aastail 1966–1973 Tartu ülikooli ajaloo-keeleteaduskonnas, lõpetades inglise filoloogina. Ta on töötanud Tartu Ülikooli raamatukogus vanembibliograafina 1973–1977, Tallinn-filmis mängufilmide toimetajana 1977–1985, Eesti Teaduste Akadeemia raamatukogus 1992–1993, kirjandusliku konsultandina Eesti Draamateatris 1993–1994, *Postimehe* kultuuritoimetuses Tallinnas 1994–1997, seejärel vabakutseline literaat. *Akadeemias* on ta avaldanud artiklid “August Roosileht 1887–1941: Reministsentse ja refraktsioone” (2001, nr 4, lk 751–763) ja “Mis tunne on olla proust? Mismoodi (või kuidas) on olla proust?” (2004, nr 11, lk 2385–2395) ning Hannes Varblase raamatu *Ilmavallas* arvustuse (2003, nr 1, lk 175–182).

²Vt “Punane joon: Kaljo Põllut küsitleb Toomas Raudam”. — *Kunst* 1995, nr 1, lk 41, www.digar.ee/id/nlib-digar:196595.